

ОСОБЛИВОСТІ ПОЛІТИЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ УКРАЇНИ ТА ПОЛЬЩІ

Трансформаційні процеси в країнах Центральної і Східної Європи – колишнього “соціалістичного табору” – потрапили у фокус уваги вчених-суспільствознавців цього регіону, а також західних науковців вже в середині 1980-х років. У колі сучасних досліджень перебуває й проблема зумовленості та диференційованості різних моделей децентралізації влади в посткомуністичних суспільствах. В Україні дослідження децентралізаційних реформ і формування системи місцевого самоврядування в сусідніх державах поки що не входить до сфери уважного аналізу науковцями, так само, як і проблема загальної трансформації суспільства у “спорідненому світі”. Окремі аспекти переходу до демократії і перетворень у державах, які межують з Україною, є об’єктом дисертаційних досліджень лише кількох учених, зокрема, Й. Головача, Г. Зеленько, В. Лемака, М. Марчука, О. Яцунської, Ю. Юрійчука [6; 7].

Отже, у вітчизняній політології відчутний брак досліджень причинної зумовленості децентралізації в країнах Центральної і Східної Європи і, водночас, існує теоретична та прикладна потреби визначити спільне і особливе в децентралізаційних процесах сусідніх держав, беручи до уваги незавершеність процесу горизонтального конституювання політичної влади в Україні. Тому метою цієї статті є аналіз теоретичних узагальнень, здійснених ученими цього регіону, а також західними дослідниками щодо передумов трансформацій політичних режимів у посткомуністичних країнах, виявлення об’єктивних і суб’єктивних факторів, які впливають на цей процес.

На нашу думку, особливої уваги заслуговує досвід держав, які вступили до Європейського Союзу у травні 2004 р., зокрема, Республіки Польща. Досвід Польщі є унікальним для України не тільки завдяки тісним історичним зв’язкам між нашими державами, а й, передовсім, тим, що етапи становлення польської та української державності дуже схожі. Етапи розвитку становлення політичного режиму Республіки Польща висвітлено у працях таких учених: А. Айненкеля, Б. Лешнодорського, Б. Боярського, В. Вітковського, С. Плази та ін.

Протягом ХХ ст. Польща двічі відроджувала свою державну незалежність, а конституційний етап розвитку польського суспільства і держави характеризувався поступовим переходом від принципів ліберальної держави та індивідуалістичної концепції до моделі уні-

версальної держави, що підпорядковує права особи інтересам держави, а згодом – до надання конституційній формулі верховенства влади народу класового характеру і прийняття радянської моделі держави. Починаючи з 1989 р., Польща поступово повертається до принципів демократичного розвитку суспільства та побудови правової держави, в результаті цього після реформування усєї політико-правової системи у травні 2004 року вступає до Європейського Союзу.

Таким чином, необхідність вивчення трансформаційних тенденцій формування політичного режиму України і Польщі зумовлюються як теоретичними, так і практичними цілями. Теоретичне значення полягає у дослідженні історичних етапів та особливостей становлення політичного режиму, суспільних та політичних трансформацій, які впливали на його становлення. З практичної точки зору, результати досліджень зазначених питань дозволять використати досвід Польщі для коригування шляхів реформування українського суспільства і держави з метою наближення до стандартів держав-членів ЄС, уникнути можливих помилок та негативних суспільних наслідків.

Коли йдеться про посткомуністичні суспільства, то вони, як свідчить практика, поки що не виявили усталених рис і особливостей політичного розвитку, вирізнення яких давало б можливість дослідникам розпізнати і більш-менш чітко окреслити тенденції та напрями трансформацій політичних структур, процесів, впливів. Тому такі поняття, як “політична система”, “політична еліта”, “політична влада” тощо, які складають звичну систему координат для традиційного “допосткомуністичного” політичного аналізу, мало що дають (і з погляду предметного змісту, і в методологічному плані) для дослідження нинішнього політичного життя та політичних феноменів колишніх комуністичних країн [3, с. 85].

Сама політична реальність цих країн, у яких химерно переплелось сучасне із минулим, і навпаки, за відсутності помітних ознак нового зменшує, часто до мінімуму, реальне значення застосування накопиченого політологічного знання (у якому превалює якраз минуле) і, отже, – можливість точного визначення змісту вживаних понять та концептуальних засобів щодо посткомуністичних перетворень.

Перед тим, як висловити кілька досить гіпотетичних думок з цього приводу, варто запропонувати відповідну евристичну чотиричленну класифікаційну схему для аналізу посткомуністичних країн.

До *першого* типу належать країни, що мають переважно позитивні характеристики, країни, де може статися лише щось зовсім непередбачуване і на сьогодні досить мало ймовірно, щоб вони звернули зі шля-

ху, що прямо веде до життєздатного демократичного плюралістичного суспільства.

Другий тип країн – це країни, де подібні перспективи на наступні десять років мають шанс дещо більше, ніж 50 відсотків, але все-таки не можна гарантувати, що не станеться поворот на 180 градусів, точніше, політичний і/або економічний провал.

До *третього* типу належать країни, чії політичні й економічні характеристики, найвірогідніше, залишаться невизначеними протягом наступного десятиріччя.

Нарешті, *четвертий* тип країн, що, по суті, є логічним продовженням третього типу, – це країни, чії показники сьогодні і в осяжному майбутньому, певно, маловтішні [2, с. 59].

За цією класифікацією Польща, Чеська республіка і Угорщина належать, як уже зазначалося, до першого типу; можливо, до них слід також додати Словенію і Естонію. Не применшуючи їхніх внутрішніх труднощів, можна сказати, що їхнє майбутнє вже значною мірою визначене, хоча Угорщина й Естонія, можливо, зазнають негативних впливів через деякі зовнішні ускладнення, надто ж – стосовно національних проблем.

Друга група країн, чії ознаки загалом позитивні, але які у політичному і економічному відношеннях все-таки вразливі, включає Словаччину, Хорватію, Болгарію, можливо, Румунію, Литву, Латвію, Киргизстан, Туркменистан (останні дві країни – завдяки своєму економічному потенціалу). Деякі з них, скажімо, Латвія чи Болгарія, наближаються, ймовірно, до другої фази, тоді як решта все ще перебуває десь на першій фазі.

Країни, що належать до третьої групи, тобто політичні й економічні ознаки яких, вірогідно, залишаться несформованими протягом десяти і більше років – це, передовсім, Росія, а потім уже Україна, Білорусь, Грузія, Вірменія, Азербайджан, Казахстан і Узбекистан.

Нарешті, до четвертої групи країн, чії ознаки з різних причин видаються досить негативними, належать Сербія, Албанія, Македонія, Боснія, Молдова і Таджикистан. Можна сказати, що жодна з цих країн не просунулась достатньо або успішно у першій фазі, а деякі, можливо, навіть не вступили у першу фазу, і більшість із них урядують, по суті, старою комуністичною верхівкою, що маскується новими гаслами, але її прихильність до політичного плюралізму і демократії та відчуття їхніх відтінків і забарвлень усе ще досить сумнівні.

З тих країн, які перебувають у групі непевних (третя група), найважливішою, звичайно, є Україна. Не можна не визнати деяких позитивних тенденцій у її розвитку. Безсумнівно, відбувається загальна

демократизація, особливо на вищих, центральних шаблях українського суспільства. У деяких великих містах демократія – це вже реальність, хоча їй бракує справді широкого інституціонального закріплення. Відбувається також певна приватизація і робляться перші кроки на шляху стабілізації економіки [1, с. 67-68].

Але не можна не помітити певних суперечливих тенденцій: реальністю є економічне безладдя, бракує ефективної грошової політики, зростає безробіття, вплив уряду фактично обмежений кількома великими центрами і не поширюється на всю країну, бракує послідовності і цілісності політики, більшість із приватизованих об'єктів знаходиться у Києві.

Таким чином, Україну не можна зарахувати ні до першої, ні до другої групи країн, а лише до третьої. Наша незалежність все ще у небезпеці, і наші внутрішні державні перетворення затримуються навіть ще більше.

Наведений аналіз у загальному плані може свідчити про те, що остаточні результати посткомуністичних перетворень ще попереду. На даний момент політично і економічно ефективний ліберально-демократичний устрій – ще зовсім не гарантований результат розвитку 27 посткомуністичних країн, за винятком, можливо, лише п'ятох із них.

Українське суспільство потребує консолідованої ідеологічної парадигми, яка визначала б демократичні координати його національного поступу. Таке завдання ідеології вдало окреслює П. Ситник: “Українська ідеологія повинна бути ідеологією національного самоствердження, концептуальним баченням розвитку як цілісного організму, у якому гармонійно поєднані зусилля кожного елемента забезпечують задоволення індивідуальних потреб через реалізацію спільної мети. Зasadничим принципом української ідеології має бути не абстрактна теза лібералізму ”Особистість – найвища цінність” і не гасло інтегрального націоналізму “Нація понад усе”, а принцип, який би поєднав у собі обидва полюси: “Нація – це все”, тобто визнання нації субстанційною основою самоцінності її громадян...” [5, с. 14].

Наостанок зазначу, що у своїй статті я свідомо акцентувала увагу на деформаціях і вадах інституту держави, які є викликом і загрозою для нашого суспільства. Доводиться констатувати, що однією з найбільших проблем сучасного українського суспільства є антогонізм між Сходом і Заходом. Україна перебуває на початку досить тривалого політичного циклу, пріоритетним завданням якого буде політична інтеграція нації. Алгоритм успішного розв'язання цієї проблеми передбачає нейтралізацію сепаратистських амбіцій певних політичних діячів, які намагаються спекулювати ідеями автономно-федералістського

устрою в своїх одіозних політичних проектах. Слушною є думка В. Липинського: “Коли ми хочемо бути нацією, ми мусимо здобути державну незалежність і мусимо відкинути всяку федерацію, бо такі настрої деморалізують зародки нашої аристократії, загрожують процесові її росту, зміцнення та внутрішньої консолідації” [4, с. 167].

Проведений аналіз дозволяє зробити такі висновки:

1. Особливості еволюції децентралізаційної політики у державах колишнього соціалістичного табору залежали від зрілості та підготовленості нової політичної правлячої еліти, пріоритетів перших реформаторських урядів. Держави Центральної і Східної Європи і пострадянські держави мали різні стартові умови.
2. Політичні трансформації, демократичні засади функціонування суспільств двох сусідніх держав мали різні форми залежно від сталості демократичних інститутів, відповідної політичної культури еліти і населення.
3. Перспективи становлення ліберальної демократії на пострадянському просторі неоднозначні: добрі перспективи у цій сфері має Україна за умови послідовності керівництва в державі із запровадженням європейських цінностей та інститутів.

А головний висновок, якого можна дійти на підставі аналізу, такий: лише комплексне дослідження вказаних питань дозволить визначити найбільш ефективні і прийнятні шляхи реформування українського суспільства і держави, уникнути помилок та суспільних негараздів. Хоч би як парадоксально це здавалося, але шлях до демократизації, формування громадянського суспільства в Україні пролягає через зміцнення інституту держави. Тільки зміцнювати державу слід не дрейфом у бік авторитаризму, а шляхом тотального, всебічного, публічно відкритого запровадження, зміцнення й закріплення елементів, структур, інститутів правової держави, шляхом упровадження в суспільну свідомість цінностей демократії, їхньої легітимізації у громадській думці, піднесенням у суспільній свідомості авторитету й цінності права, розвитком правової культури державних службовців і населення. У суспільстві зі слабкою, деформованою, кризовою державою неможливе успішне формування повноцінних інститутів громадянського суспільства.

Література

1. Гельман В.Я. Постсоветская политическая трансформация // Поліс. – 2001. – № 1. – С. 62-81. 2. Полохало В.Я. Неототалітарні трансформації пост-

комуністичної влади в Україні // Політична думка. – 1995. – № 3. – С. 56-69.

3. Полохало В.Я. Від авторитаризму до авторитаризму. Україна в політичному інтер'єрі колишніх радянських республік // Політична думка. – 2005. – № 7. – С. 76-88.

4. Липинський В. Листи до братів-хліборобів про ідею і організацію українського монархізму. – К.: Філадельфія, 1995.–247 с.

5. Ситник П. Ідеологічні засади розвитку українського суспільства // Концептуальні засади... – К. Вид.: УАДУ, 2001. – С. 13.

6. Політологія посткомунізму: політичний аналіз посткомуністичних суспільств. – К.: Політична думка, 1995. – 368 с.

7. Смаргунов Л.В. Современная сравнительная политология. – М., 2002.– 472 с.